

Monitieteinen humanistinen termityöhanke

Termikokous 14.3.2016

Käsiteltävä termi: teksti

Läsnä: Juuso-Ville Gustafsson (alustaja), Anne Isomursu, Tiina Käkelä-Puumala, Tiina Onikki-Rantajääskö, Mauri Pajunen, Markku Roinila, Aki Saariaho, Paul Tiensuu ja Janne Vanhanen (sihteeri).

Termikokous alkoi Juuso-Ville Gustafssonin katsauksella tekstin käsitteen merkityksistä ja määritelmistä semiotiikassa. Gustafsson esitteli joukon eri kirjoittajien ja sanakirjojen määritelmiä tekstistä. Kävi ilmi, että semiotiikassa ”teksti” voidaan yleisesti ymmärtää jonkinlaiseksi merkityskokonaisuudeksi, jota voidaan ”lukea”, ts. tutkia merkitysten lähteenä. Todettiin, että teksti on jokin semioottinen järjestelmä, joka on saavuttanut yhtenäisyyden tietyn koodin mukaan.

Kuitenkin Gustafssonin esittelemät määritelmät antoivat hyvin erilaisia esimerkkejä tekstin ulottuvuuksista (laajimpana ajatus ”maailmasta tekstinä”), joten konsensusta termin tarkasta sisällöstä ei ole. Monet teoreetikot pitivät termin epämääräisyyttä jopa välttämättömänä, jotta tekstin prosessimainen avoimuus säilyttäisi täyden potentiaalinsa. Esimerkiksi Alec McHoulinin mukaan löyhästä määrittelystä on heuristista etua, sillä näin voidaan kokeilla mihin käsitteen soveltaminen johtaa ja mitä hyötyä siitä voisi olla eri konteksteissa.

Teksti voidaan ymmärtää representaatioprosessin tuloksena, joka asemoi lukijan ja tekijän. Tässä vaiheessa heräsi keskustelu ”lukijapositio”-termistä – löytyykö se Termipankista? – ja laajeni lukijaposition sisältöön: mitä lukija olettaa, pitääkö kirjoittaja tuntea? Hermeneutiikan näkökulmat tulivat esille tässä kysymyksessä.

Gustafsson muistutti teksti-termin latinan kielen etymologiasta, jossa *texere* (”kutominen”) ja *textus* (”kudottu”) vaikuttavat taustalla. W. O. Quinen mukaan tekstille tyypillistä on, että se voidaan katsoa ns. perustavaksi käsitteeksi, koska se ei ole alisteinen millekään toiselle tai ole toisen luokan jäsen. Tiina Käkelä-Puumala huomautti tekstin olevan näin metakäsite ja viittasi 1900-luvun jälkipuoliskon ihmistieteiden piirissä tapahtuneeseen ”tekstuaaliseen käänteeseen”, jossa kielen ulkopuolta ei nähty.

Mauri Pajunen nosti tässä yhteydessä esiin diskurssin käsitteen – onko se vielä perimmäisempi käsite tekstiin nähden? Mikä olisi tekstin ja diskurssin suhde? Käkelä-Puumala totesi diskurssin kontekstisidonnaisuuden: se vaihtuu kontekstin mukaan, kun taas teksti ymmärretään yleiseksi. Jos diskurssi on tietty kielenkäytön tapa tietyssä kontekstissa, on se tuolloin alakäsite. Anne Isomursu huomautti, että Hans-Georg Gadamerin *Hermeneutiikka*-teoksen suomennoksessa kääntäjä käyttää (luultavasti diskurssin asemesta) sanaa ”keskustelu”, mikä saattaa vääristää ko. käsitteen merkitystä käännöksessä.

Gustafsson jatkoi vielä alustustaan ja summasi aiheen esittelemällä Jorgen Dines Johanssenin ja Svend Erik Larsenin neliportaisen jaottelun semiotiikan tekstikäsitteistä niiden suppeuden ja laajuuden mukaan.:

1) Suppein lingvistinen määritelmä: teksti on entiteetti, joka koostuu yhdestä tai useammasta kielellisestä merkistä. (Tämän yhteydessä keskusteltiin siitä, mikä on ”kielellinen”-määreen merkitys.)

2) Tekstejä ovat kaikki ilmiöt, jotka välittävät koodattujen merkkien avulla viestejä (liikennevalot, asut jne.).

3) Laajemmin ymmärrettynä tekstit sisältävät myös kaiken ei-intentionaalisen viestinnän ja geneettisesti ohjelmoidun organismien välisen viestien siirron (soidinmenot ym.). (Tämä herätti keskustelua siitä, tulkitseeko esim. tietokone merkkejä vaiko vain tunnistaa ne.)

4) Laajimmin käsitettynä koko maailma voidaan ymmärtää semioottisina suhteina, jotka ilmenevät meille tekstien kautta.

Keskusteltiin tämän pohjalta siitä, mikä on tulkintaa. Pragmatismiin pohjautuva semiotiikka näkee esimerkiksi kasvin kääntymisen valoa kohti tulkintaprosessiksi. Tämä eroaa strukturalistisen semiotiikan kielikeskeisyydestä. Kysymykseksi nousi myös miten erotamme ”pelkät” objektit merkeistä. Todettiin, että tässä dilemmassa voidaan havaita maailman tekstuaalisuus prosessina: jokainen objekti on potentiaalinen teksti ja jokainen teksti potentiaalinen objekti.

Gustafsson pohti tekstin määritelmää Termipankin semiotiikan osa-alueella: ”mikä tahansa tutkittavissa oleva merkityskokonaisuus” ja esitti kysymyksen mahdollisista parannusehdotuksista. Tiina Onikki-Rantajääskö mietti, pitääkö puhua tutkinnasta vai tulkinnasta. Esitellyissä semioottisissa määritelmissä tulkinta tuntui olevan keskeistä. Mutta tulkinta ei välttämättä ole sisällön ”ymmärtämistä” lingvistisesti, esimerkkinä Käkelä-Puumalan mainitsema tekstitaide, jossa typografinen kirjoitus lähestyy kuvataidetta. Gustafsson päätti muokata semiotiikan teksti-termin määritelmään siten, että se sisältää tulkinnan. Onikki-Rantajääskö ehdotti, että semiotiikkaan voisi kirjata Gustafssonin alustuksessaan esittelemät laajemmat ja suppeammat tekstin määritelmät. Tekstissä ajatus *merkityskokonaisuudesta* on tärkeä, mikä tahansa merkkien joukko ei käyne tekstiksi.

Puhuttiin vielä siitä, mikä on tulkitsija ja mitä tulkinta – tarvitaanko siihen subjekti? Ehkä, mutta mikä tällöin on subjekti? Se voi olla jotain ihmistietoisuudesta erillistä. Tässä yhteydessä Janne Vanhanen mainitsi Jakob von Uexküllin biosemiotiikan esimerkkinä ei-kielellisen ja ei-subjektiivisen tulkinnan teoriasta: hämähäkinverkko ”tulkitsee” kärpäsen ruumiin ja lentotavan ominaisuudet, vaikka hämähäkillä ei voida ajatella olevan subjektiivista tulkintaa saaliinsa olemuksesta.

Keskustelu laajeni termityöryhmän toimintaperiaatteisiin, joissa haetaan yhteyksiä eri tieteenaloilla käytettävien termien välillä. Tähän herätti Aki Saariahon kysymys siitä, mitä on ”tiede” – todettiin jälleen, että metodologian aihealue puuttuu Termipankista, mutta sitä tarvittaisiin.

Tarkasteltiin vielä muiden tieteenalojen teksti-termejä Termipankissa. Lingvistinen määritelmä on suppein. Tekstuaalitieteissä 2. määritelmä on hyvin selkeä esitys. Filosofiasa teksti viittaa tällä hetkellä jälkistrukturalistiseen tekstikäsitteeseen. Markku Roinila totesi tämän vaativan rinnalleen myös muita filosofian aloja ja tekstin käsitteen historiaa. Käkelä-Puumalan mukaan kirjallisuudentutkimuksessa teksti on konkreettinen teos mutta tekstistä puhutaan myös jonkun tekijän tuotannon kokonaisuutena ”NN:n tekstille tyypillistä on...”. Vanhanen kertoi tekstin käsitteen kaksijakoisuudesta estetiikassa: toisaalta tekstistä puhutaan ns. mannermaisessa teoriassa semioottis-(jälki)strukturalistisen teorian mukaan, toisaalta angloamerikkalaisessa analyttisessä estetiikassa teksti liittyy taideteoksen

identiteetin teoriaan, jossa teoksen ominaisuuksien katsotaan muodostavan ”tekstin”, joka määrittää aidon teoksen piirteet. Estetiikan termisivu tulee huomioimaan myös tämän jälkimmäisen näkökulman.

Todettiin Gustafssonin johdolla, että semiotiikan termisivulle tulee hänen alustuksessaan käsiteltyjen asioiden tiivistetty esitys. Erityisesti alustuksen neliportaista tekstikäsitelyjen jaottelua pidettiin selventävänä.

Puhuttiin vielä seuraavan kokouksen (11.4.) aiheesta ja päädyttiin kannattamaan Gustafssonin ehdotusta koodi-termistä.